

NÜZHETÜ'N-NAZAR ÖZELİNDE SÛ'İ-HIFZ KAVRAMI

İbrahim Gökçe*

Öz

Râvilerin sahip olması gereken iki temel özellikten biri olan zabt hadislerin sıhhatinde önemli bir role sahiptir. Zabt râvilerde aynı seviyede bulunan bir vasıf değildir. Bazı râvilerde güçlü bir nitelik olarak bulunan bu vasıf bazılarında ise zayıf bir şekilde bulunabilmektedir. Zabıt, zayıf ve güçlü olarak iki kısma ayrıldığı gibi bu kısımlarda alt bölümlere ayrılmaktadır. Birçok muhaddis hadis usulü eserlerinde bu mertebelerden söz etmiştir. Bu konuyu yenilikçi bir yöntem ile ele alan İbn Hacer el-Askalânî, zayıf zabtın mertebelerini *Nüzhetü'n-nazar* isimli eserinde fuhşu'l-galat, kesratü'l-gaflet, vehm, sika râvilere muhalefet ve sû'î-hıfz olarak sıralamıştır. O, bu sıralamayı yaparken kavramların kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılması için çaba sarf etmiştir. Özellikle fuhşu'l-galat kavramı ile sû'î-hıfz kavramlarını iki ayrı terim olarak tanımlamaya çalışmıştır. Fakat sû'î-hıfz kavramını tanımlarken tercih ettiği kelimelerin çelişkiye sebep olduğu iddia edilmiştir. Bir kısım muhaddisler bu çelişkinin eserin nüshaları arasındaki farklardan kaynaklandığını ileri sürerken bir kısmı ise İbn Hacer'in kastının anlaşılmadığını savunmuştur. Ayrıca öğrencilerinin sû'î-hıfz tanımı ile ilgili ondan yaptıkları nakiller de problemi derinleştirmiştir. Böylece *Nüzhetü'n-nazar* özelinde sû'î-hıfz kavramı etrafında üç ana sebepten kaynaklandığı tespit edilen bir sorun oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Hacer, Nüzhetü'n-nazar, Sû'î-hıfz, Hadis Usulü, Zabıt.

THE CONCEPT OF SUU AL-HIFZ IN THE TOPIC OF NUZHAH AN-NAZAR

Abstract

As one of the two basic features that hadith narrators should have, Dhabt has an important role in the authenticity of hadiths. Dhabt is not a quality found at the same level in narrators. This feature, which is found as a strong quality in some narrators, can be found weakly in others. Dhabt is divided into two parts as weak and strong, as well as subdivided in these parts. Many muhaddiths mentioned these ranks in their hadith method works. Ibn Hajar al-Askalani, who dealt with this issue with an innovative method, listed the degrees of weak dhabt as fuhsh al-galat, kesra al-gafлах, vehm, opposition to sika narrators and suu al-hifz in his work *Nuzhah an-nazar*. While making this order, she made an effort to separate the concepts from

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı.

e-mail: igke33@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0434-763X>

Atıf/Citation: Gökçe, İbrahim. "Nüzhetü'n-Nazar Özelinde Sû'î-Hıfz Kavramı". *BAİD* 16 (Aralık 2022), 207-231.

each other with precision. In particular, she tried to define the concept of fuhsh al-galat and suu al-hifz as two separate terms. However, it has been claimed that the words she preferred while describing the concept of suu al-hifz caused a contradiction. While some hadith scholars argued that this contradiction was due to the differences between the copies of the work, some argued that Ibn Hajar's intent was not understood. In addition, the nakl made by her students about the definition of suu al-hifz deepened the problem. Thus, a problem that was caused by three main reasons has emerged around the concept of suu al-hifz, in particular *Nuzhah an-nazar*.

Keywords: Hadith, Ibn Hajar, Nuzhah al-nazar, Suu al-hifz, Hadith Method, Dhabt.

Giriş

Hadis ilminde haberlerin makbûl veya merdûd diye nitelenmesinde birçok etkenden söz etmek mümkündür. Bu etkenlerin başında râvilerin adalet ve zabt güçleri gelmektedir. Özellikle hadislerin sonraki dönemlere rivayet ile aktarıldığı düşünülüğünde râvilerin adalet vasfına sahip olmalarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Zira haberlerin güvenli bir şekilde aktarılmasında adil bir râvinin payı büyüktür. Bunun yanında rivayetlerin doğru ve sağlam bir şekilde nakledilebilmesi için râvinin rivayet edeceği haberi iyi bir şekilde zabt ederek tağyir ve tebdilden koruması da rivayetlerin sıhhati için aranan şartlardandır. Zabtında kusur bulunan râvinin rivayetleri kusurun derecesine göre merdûd sayılacağı için râvilerin zabtı hadis ilminde ayrı bir öneme sahip olagelmıştır.

Muhaddisler hadislerin sahih kabul edilebilmeleri için tahammül edildikleri gibi her türlü değişiklik ve hatadan korunarak aktarılmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Rivayetlerin anlamsal veya lafzi değişikliklerden korunabilmesi için öncelikle râvilerin sağlam bir zabta sahip olmaları gerekmektedir. Râvilerin sağlam bir zabta sahip olmaları da aldıkları hadisleri ezberleyerek veya yazarak eksiksiz bir şekilde muhafaza etmelerini gerektirmektedir.

Hadislerin sıhhatinde önemli bir yeri olan adalet vasfı râvinin doğruluk ve güvenirliliği ölçüsünde belirlenirken, zabt gücü ise hadisleri muhafazadaki başarısı ile ölçülmektedir. Zabıt gücü râvinin naklettiği haberlerdeki hata oranına göre değişiklik arz etmektedir. Fazla olduğunda hadisin sıhhatine zarar veren zabıt kusuru muhaddislerce de önemsenmiş, makbul hadisler için bir kriter olarak kabul edilmiştir.¹ Zabıt kusurları muhaddisler tarafından o kadar

¹ Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh eş-Şehrazûrî, *'Ulûmu'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 104; İsmail Lûtfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1437/2016), 69.

önemsenmiştir ki bu kusurlar sebebiyle adil râvilerin rivayetlerini bile reddetmekten çekinmemişlerdir.²

Hadislerin makbul sayılması için zabt sıfatının şart olmasıyla birlikte râvilerin aynı derecede zabt gücüne sahip olmadıkları da bilinen bir gerçektir. Bu noktaya dikkat çeken muhaddisler zabt gücündeki farklılıkların hadislerin kabulünde de farklı sonuçlara sebep olduğunu vurgulamışlardır. Zabıt kusurlarının derecesini tespit için râvilerin rivayetlerindeki hata oranlarına bakan muhaddisler, hata ve kusurlarının azlık veya çokluğuna göre hadisin makbul veya merdûd olduğuna hükmetmişlerdir.

Hadislerin merdûd sayılmasına sebep olan zabıt kusurları, hadis usulü eserlerinde ta'n başlığı altında incelenmektedir. Bu başlık altında râvilerde bulunan adalet ve zabıt ile ilgili kusurlar çeşitli isimler ile ifade edilmektedir. Her bir kusur azlık veya çokluğuna göre farklı bir kavram ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Hadis usul tarihi incelendiğinde râvi kusurlarını sistematik ve yenilikçi bir yaklaşım ile elen alan ilk kişinin İbn Hacer (ö. 852/1449) olduğu görülmektedir.

*Nüzhetü'n-nazar'*da râvilerin ta'n sebeplerinden bahseden İbn Hacer, sıhate en fazla zarar veren kusurdan başlayarak bu sebepleri on madde olarak sıralamıştır. Sıralamada adalet ile ilgili kusurların yanında zabıt ile ilgili fuhşu'l-galat, kesratü'l-gaflet, vehm, sika râvilere muhalefet ve sû'l-hıfz diye isimlendirilen ta'n sebeplerine de yer vermiştir. Ta'n sebeplerine değinirken güçlü olandan zayıf olan doğru sıralama yapması özellikle zabıt kusurlarının da dereceleri olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³

İbn Hacer, ta'n sebeplerini belirli bir sistematik gözeterek detaylı bir biçimde açıklamıştır. Her bir kavramı tanımlayan müellifin sû'l-hıfz kavramına getirdiği tanımlar ise muhaddisler tarafından tenkit edilmiştir. Tenkit edilen tanımlar *Nüzhetü'n-nazar'da* iki yerde geçmektedir. *Nüzhe* üzerine çalışma yapan birçok muhaddis bu iki yerde yapılan tanımların birbiriyle çeliştiğini, tanımların kavramın anlaşılmasını zorlaştırdığını savunmuştur. Oluşan çelişkiye çözüm

² Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1412/1991), 1/12; Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye* (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2013), 1/295.

³ Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihi nuhbeti'l-fiker* (Kahire: Dâru'l-Basâir, 1432/2011), 88.

bulma gayretinde olan bazı muhaddisler ise *Nüzhe* nüshaları arasındaki farklılıkların etkisi üzerinde durmuşlardır.⁴ Hatta konuyu araştıran muhaddislerin sahip oldukları nüshalarda bile sûû'l-hıfz kavramının tanımlarında bir birlik bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada tartışmaya katılan muhaddislerin görüşleri aktarılırken sûû'l-hıfz kavramının tanımı, görüşüne başvuru muhaddislerin ifadeleri kullandıkları nüshaya göre aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu araştırma sûû'l-hıfz kavramının tanımı üzerine yapılan yorum ve tartışmaları incelemeyi hedeflediğinden Arapça metinlerin metne eklenmesinin tercümelerden kaynaklanabilecek anlama sorunlarını engelleyeceği düşünülmüştür.

Sûû'l-hıfz kavramı İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-nazar* isimli eseri çerçevesinde araştırılmış; ilk dönemlerden itibaren kavramın gelişim süreci inceleme dışında tutulmuştur. Zira bu çalışma *Nüzhe*'deki kavramın tartışmaya yol açan iki tanımını incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma esnasında bazı zorluklar ile karşılaşmıştır. Karşılaşılan zorluklardan bir tanesi *Nüzhe*'nin nüshalarındaki farklılıklardır. Ayrıca İbn Hacer'in öğrencilerinin yaptıkları nakiller de problemin derinleşmesine sebep olmuş ve çözümü zorlaştırmıştır. Araştırma hem nüsha farklılıklarının ortaya çıkardığı soruna hem de öğrencilerinin İbn Hacer'den yaptıkları nakillerin doğurduğu problemlere işaret etmeye çalışmıştır.

Belirtildiği üzere bu çalışma İbn Hacer'in *Nüzhe* isimli eseri özelinde sûû'l-hıfz kavramını incelemeyi amaçlamaktadır. İbn Hacer'in hadis tarihindeki yeri düşünüldüğünde *Nüzhetü'n-nazar* bağlamında sûû'l-hıfz kavramını inceleyen bu çalışmanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Zira İbn Hacer hadis usul tarihinde İbn Salâh'tan (ö. 643/1245) sonra en önemli isim olarak kabul edilmektedir. Kendisinden sonraki dönem hadis usulü çalışmalarına büyük etkisi olan İbn Hacer, modern dönem hadis usulü çalışmalarında da önemli bir yere sahiptir. Bu da onun hadis kavramlarına yüklediği anlamlar üzerine yoğun çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir.

⁴ Nûruddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Sultân Muhammed, *Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehlî'l-eser* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 534.

1. Sûü'l-hıfz Kavramı

Hıfz, unutmamanın zıttı olarak kullanılmakta olup “korumak, muhafaza etmek, gafletin az olması”⁵, sû kelimesi ise “kötü, bozuk ve hastalık” anlamlarına gelmektedir.⁶ Bu iki kelimeden oluşan ve râvinin zabtında kusur olduğunu ifade eden “sûü'l-hıfz” terkihi “kötü, bozuk, zayıf hafıza” manasında kullanılmaktadır.⁷ Hadis ilmindeki kullanım ve anlamı ile ilgili bilgi veren Şümunnî (ö. 821/1418) bu kavramın hafif cerh anlamı taşıyan lafızlardan olduğunu söylemiş ve onu “az hata” olarak tefsir etmiştir.⁸

Sûü'l-hıfz terimi hadislerde geçen bir kavramdır. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) sahâbeden birisinin hadisleri ezberleyemediği için Hz. Peygamber’e şikâyetinde bulunduğunu, Rasulullah’ın ona duyduğu hadisleri yazmasını tavsiye ettiğini nakletmiştir. Hatîb’in naklettiği rivayetteki sahâbenin işittiği sözleri ezberleyememesi “sûü'l-hıfz” tabiri ile ifade edilmiştir.⁹ Sûü'l-hıfz terkinin bu şekilde kullanılması kişinin ezberlemek istediği şeyleri hafızasında tutmakta sıkıntı çekmesi anlamında kullanıldığını göstermektedir.

Râvilerin sûü'l-hıfz kavramıyla nitelenmelerinin birçok nedeni vardır. Züht ve takva sahibi râvilerin ibadet ve zikirde yoğunlaşmaları hadisleri doğru zabt edememelerine ve “sûü'l-hıfz” olarak nitelenmelerine sebep olmuştur. “Salihlerin gafleti” sözü de onların bu durumunu ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır.¹⁰ Râvilerin fıkıhla fazla iştigal etmeleri de hadisleri iyi zabt edememelerine ve sûü'l-hıfz olarak nitelenmelerine sebep olan durumlar arasında sayılmıştır.¹¹ Bazı muhaddislerin hâkim olarak tayin edildikten sonra hadis ilmine gereken önemi veremedikleri için hafıza sorunu yaşadıkları da

⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-'arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 7/441.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, 1/99.

⁷ Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 362.

⁸ Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Hasen eş-Şümunnî, *Netîcetü'n-nazar fî nuhbeti'l-fiker* (Şam: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1430/2009), 220.

⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-'ilm* (Beyrut: İhyâu's-Sünne en-Nebeviyye, ts.), 67.

¹⁰ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1410/1990), 1/144-145.

¹¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, 1271/1952), 1/137.

kitaplarda aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır.¹² Râvilerin hadisleri naklettikleri kitaplarının yanması, suya düşmesi veya çalınması gibi sebepler de sûû'l-hıfza sebep olmuştur. Bu durumlar râvilerin hadisleri hatalı bir şekilde nakletmelerinin en önemli sebeplerinden sayılmıştır.¹³

2. İbn Hacer'in Sûû'l-hıfz Tanımı ve Yöneltilen Tenkitler

İbn Hacer, sûû'l-hıfz kavramını *Nüzhe*'de iki şekilde tarif etmiştir. İlk olarak **وهي عبارة عن يكون غلطه اقل من إصابته** “râvinin hatalarının doğrularından az olması” diye tanımlamıştır.¹⁴ Bu tanım sûû'l-hıfz vasfına sahip râvinin doğrularının daha fazla olduğunu ifade etmektedir. *Nüzhe*'nin ilerleyen bölümlerinde sûû'l-hıfz konusuna tekrar dönen İbn Hacer, bu kavramı **مَنْ لَمْ يَزَجْ جَانِبُ إصابته على جانب خطئه** “râvinin rivayetlerinde doğruluk oranının hatalı olma oranına baskın olmaması”¹⁵ diye tarif etmiştir.

İki tarif yüzeysel olarak incelendiğinde aralarında çelişki olduğunu düşündürecek noktalar bulmak mümkündür. Bu sebeple birçok muhaddis iki tanım arasında çelişki olduğunu iddia etmiştir.¹⁶ Onlara göre seyyi'ül-hıfz râvinin ilk tanımında hataları doğrularından az yani doğruları daha fazla diye ifade edilirken, ikinci tanımda râvinin doğru rivayetlerinin hatalı rivayetlerine baskın olmadığı kaydedilmiştir. “Doğruların baskın olmaması” tabiri, râvinin doğru rivayetlerinin hatalı rivayetlerinden az olması anlamına gelebilir. Aynı zamanda bu ifadeden eşitliğin anlaşılması da mümkündür. Hâlbuki ilk tarif açık ve net bir şekilde doğrularının daha baskın, hatalarının ise daha az olduğunu ifade etmektedir. *Nüzhe* üzerine yapılan çalışmalarda bu iki tanım yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

İbn Hacer'in sûû'l-hıfz kavramını bu denli farklı biçimde tarif etmesi *Nüzhe* üzerine çalışma yapan muhaddislerin meseleyi detaylı bir şekilde ele almalarına sebep olmuştur. Bazıları sorunun *Nüzhe*'nin yazmalarından

¹² İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, 7/322.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî, *el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklîl* (Mısır: Dâru'd-Da'Ve, ts.), 67.

¹⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 89.

¹⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 104. “Baskın olmama” ifadesi sayısal üstünlüğe dayalı tercihi içerdiği gibi kanaate dayalı tercihi de içermektedir. Bu sebeple tercümede bu ifade seçilmiştir.

¹⁶ İddia sahiplerinden biri Kâsım b. Kutluboğa'dır. Bkz. Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâli el-Mısırî, *el-Kavlü'l-mübteker* (Şam: Dâru'l-Fârâbî, 1429/2008), 98.

kaynaklandığını düşünerek problemi nüsha farklılıklarını merkeze alarak çözmeye çalışmışlar, sahip oldukları *Nüzhe* nüshaları ile ilgili bilgi de vermişlerdir.

Bugün *Nüzhe*'nin yazmaları ile ilgili birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. *Nüzhe*'nin üç nüshasının İbn Hacer'e arz edildiği bilinmektedir. İlk nüshanın müellife hicri 838 yılında, ikinci nüshanın 850, üçüncü nüshanın ise 851 yılında arz edildiği tespit edilmiştir.¹⁷ İbn Hacer hicri 852 yılında vefat ettiğine göre, 851 yılında kendisine arz edilen nüshayı inceleme ve değişiklik yapabilme imkânı bulduğunu söylemek mümkündür. Nûru'd-dîn 'İtr (1937-2020) bu nüshayı Şam'da Dâru'l-Kütübü'z-Zâhiriyye Kütüphanesinde 31 varak olarak bulduğunu, tahkik ederken nüshanın sonunda nâsihin yazısıyla bir not tespit ettiğini aktarmıştır. Bu nüshada Nâsih Ahmed b. Muhammed b. el-Ahsâsî'nin (ö. 889/1484) nüshanın yazımını hicri 851 senesinin Ramazan ayının 10'u ile 20'si arasına tekabül eden bir zamanda tamamladığı yazılıdır.¹⁸ Bu notun karşısındaki haşiyede ise İbn Hacer'in yazısıyla "*Bu hattın sahibi bana okudu. Bunu yazan İbn Hacer.*" ifadeleri mevcuttur.¹⁹ Bu nüshaya göre seyyiü'l-hıfz râvi "hataları doğruları ile eşit veya az olan" kişiye denilmektedir. Hayatının son döneminde İbn Hacer tarafından incelendiği belirtilen bu nüshanın asıl kabul edilmesi durumunda sûü'l-hıfz kavramının tanımında herhangi bir anlama sorunu olmaması gerekirken âlimlerin ciddi ihtilaflara düşmeleri dikkate değer bir noktadır. Muhtemelen ihtilafın temel sebebi, kavram dünyalarında sûü'l-hıfz kelimesine yükledikleri anlamdır. *Nüzhe*'ki tanımların zihinlerindeki anlam ile örtüşmemesi sahih nüsha tercihlerinde etkili olduğu gibi onları sahih olmadığını düşündükleri nüshalarda da değişiklik yapmaya yöneltmiştir.

İbn Hacer'in sûü'l-hıfz tanımındaki "وهي عبارة عن يكون غلظه اقل من اصابته" ifadesinin "وهي عبارة عن أن لا يكون غلظه اقل من اصابته" diye değiştirilmesini teklif eden Bikâî (ö. 885/1480), bu teklifle sorunun nüshadaki hatadan

¹⁷ Muhammed Murâbî, "Mukaddime", Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdîhi nuhbeti'l-fiker (haşiyeler ile birlikte)* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1436/2015), 7.

¹⁸ Nûrüddîn İtr, "Mukaddime", İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdîhi nuhbeti'l-fiker* (Kahire: Dâru'l-Basâir), 24-25.

¹⁹ İtr, "Mukaddime", *Nüzhetü'n-nazar*, 25. Bu nüshadaki sûü'l-hıfz tanımları bu çalışmanın "İbn Hacer'in Sûü'l-hıfz Tanımı ve Yöneltilen Tenkitler" başlığı altında ilk paragrafta "birinci ve ikinci tanım olarak" verilmiştir.

kaynaklandığına işaret etmiştir. Ayrıca bazı sahih nüshalarda tanımın böyle yazıldığını, İbn Hacer'in kendileriyle görüştüktan sonra böyle bir düzeltmeye gitmiş olabileceğini de ifade etmiştir.²⁰ Bikâî'nin bu yorumu İbn Hacer'in *Nüzhe*'yi tamamladıktan sonra öğrencileriyle müzakere ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Muhtemelen İbn Hacer bu müzakerelerden sonra bazı noktalarda fikrini değiştirmiş ve bunu öğrencileri ile paylaşmıştır. *Nüzhe*'deki bilgiler ile öğrencilerinin aktardıkları arasındaki çelişkiler bu fikir değişikliğinden kaynaklanabilir.

Bikâî'nin ifadelerindeki dikkate değer diğer bir husus, birinci tanımın geçirdiği değişim sürecidir. Ona göre İbn Hacer sûû'l-hıfz kavramını önce "râvinin hatalarının doğrularından az olması" diye tanımlamış, sonra bu ifadeyi "râvinin hatalarının doğrularından az olmaması" diye değiştirmiştir. Bu değişiklik sonrasında iki tanım arasında açık bir çelişki olduğu görülmektedir. Ayrıca Bikâî'nin tanımda yaptığı değişikliğe göre seyyiü'l-hıfz bir râvinin rivayetlerde yaptığı hataları doğrularından az olamaz. Buradan hareketle Bikâî'nin sûû'l-hıfz kavramıyla ilgili önceden sahip olduğu bilgi ve kabulün bu değişiklikte önemli rol oynadığını söylemek de mümkündür.

İbn Hacer'in diğer öğrencisi Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) sahih kabul ettiği nüshada sûû'l-hıfz kavramının ilk tanımı "وهی عبارة عن يكون غلطه اقل من من لم يرجح جانب اصابته على جانب" cümlesiyle yer alırken ikinci tanım "من لم يرجح جانب اصابته على جانب" diye yer almaktadır. Buna göre seyyiü'l-hıfz râvi "rivayetlerinde hataları doğrularından az veya hataları ile doğruları eşit olan kişi" diye tanımlanmaktadır. Kâsım b. Kutluboğa da bu nüshadaki sûû'l-hıfz tanımlarının çelişkili olduğunu iddia etmiştir. Zira birinci tanıma göre hataları az olan râvi "sûû'l-hıfz" olarak nitelenmiştir. Ona göre hataları doğrularından az olan râvinin bu şekilde nitelenmesi açık bir çelişkidir. Sorunu çözmek için "وهی عبارة عن يكون غلطه اقل من اصابته" tanımından "اقل" kelimesinin çıkartılması gerektiğini vurgulayan İbn Kutluboğa, bunun yerine نَحْوُ kelimesinin yazılmasını teklif etmiştir.²¹ Zira İbn Hacer öğrencileriyle yaptığı derste "لم يرجح kaydından hatalarının baskın veya eşit olduğu anlaşılmıştır." demiştir. İbn Kutluboğa'ya göre musannifin bu tefsiri sahih nüshadaki birinci tarifle de

²⁰ Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen el-Lekânî, *Kadâu'l-vatar fî tevdihi nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* (Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye, 1431/2010), 2/1021-1022.

²¹ İbn Kutluboğa, *el-Kavlü'l-mübteker*, 98.

anlam olarak uyum içindedir. Zira sahih nüshada ilk tarif “وهی عبارة عن یكون” “hataları doğruları ile eşittir” diye yazılmıştır. Bu durumda sûû'l-hıfzın “hatalarının doğrularından az veya eşit olduğu” şeklindeki tanımlarının yer aldığı nüshalar “وهی عبارة عن یكون غلطه اقل من اصابته” ifadesinin yer aldığı nüshayla çalışmaktadır. Ayrıca ona göre sûû'l-hıfz kavramının “râvinin hatalarının doğrularından az olması” diye tanımlanması da mantıksal olarak sorunludur. Çünkü insanoglu hatadan masum değildir. Eğer sûû'l-hıfz kavramı hatalı nüshalarda yazan “hataları doğrularından az olması” diye anlaşılırsa, birkaç hata yapan râvi için de bu kavramı kullanmak gerekecektir. Zira birçok rivayet yapan râvilerle nispetle birkaç hata az sayılmaktadır. Bu durumda bu râvilerin rivayetlerinin de reddedilmesi gerekecektir ki bunu söyleyen kimse yoktur.²²

İbn Kutluboğa'nın sûû'l-hıfz kavramı ile ilgili değerlendirmeleri incelendiğinde iki tanım arasındaki anlamsal çelişkiyi merkeze aldığı görülmektedir. O da Bıkâî gibi var olan çelişkiyi çözmek için İbn Hacer'in derslerdeki açıklamalarını önemsemiştir. İbn Hacer'in sûû'l-hıfz ile ilgili *Nüzhe*'deki ifadeleri ile derslerde yaptığı açıklamaların doğru kabul edilmesi halinde bütün sika râvilerin zayıf sayılması gerekeceğini düşünen İbn Kutluboğa, böyle bir hataya düşmemek için sahih kabul ettiği nüshayı asıl almak gerektiğini vurgulamıştır.

Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) ise, Kâsım b. Kutluboğa'nın bu yaklaşımını tenkit etmiştir. Ona göre Kâsım İbn Kutluboğa'nın sahip olduğu nüsha sahih olmadığı için İbn Hacer'i hata ile itham etmiştir. Alî el-Kârî'nin iddiasına göre İbn Kutluboğa kendisinin sahip olduğu sahih nüshaya sahip olsaydı bu açıklama ve zorlamaları yapmazdı.²³ Onun sahih kabul ettiği nüshadaki sûû'l-hıfz ile ilgili ilk tanım “وهی عبارة عن أن لا یكون غلطه اقل من اصابته” olarak yer alırken, ikinci tanım “من لم یرجح جانب اصابته على جانب خطئه” şeklinde ifade edilmiştir ve bu nüshada herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Bu nüshanın asıl kabul edilmesi durumunda iki tanım arasında herhangi bir çelişki olduğu da iddia edilemeyecektir. Bu nüshaya göre sûû'l-hıfz kavramı ile “rivayette hatalar ile doğruların eşit ya da hataların doğrulara baskın olması” kastedilmektedir.²⁴ Seyyü'l-hıfz râvinin “hataları doğrularından az olan” diye nitelenmesi

²² İbn Kutluboğa, *el-Kavlü'l-mübteker*, 9.

²³ Alî el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, 534.

²⁴ Alî el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, 533-535.

durumunda bu râvinin rivayetlerinin makbul sayılması gerekir.²⁵ Hâlbuki seyyiü'l-hıfz terkihi, rivayetleri merdûd râviler için kullanılmaktadır. Ayrıca kavramların arasındaki farkları ortadan kaldırdığı gerekçesi ile İbn Hacer'in tarifine itiraz edildiğini aktaran Alî el-Kârî, kavramlar arası ayrımın netleştirilmemesi ve sûû'l-hıfz kavramının "hataları doğrularından az" diye açıklanması durumunda bu kavram ile fuhşu'l-galat, kesretü'l-gaflet ve vehm kavramları arasında bir fark kalmayacağını da ifade etmiştir. Hâlbuki İbn Hacer kavramlar arasındaki anlamsal farkları netleştirmeye çalışmıştır. Alî el-Kârî'ye göre sahih olmayan nüshanın asıl kabul edilmesi durumunda İbn Hacer'in hedeflediği anlamın tanıma tam anlamıyla yansıtılması mümkün olmayacak; ta'n sebepleri arasındaki güç sıralaması bozulacak ve sûû'l-hıfz kavramının en son sırada yer almasının da bir anlamı kalmayacaktır.²⁶

İbn Ebî Şerîf'in (ö. 906/1500) sahip olduğu nüshada ise "من يستوي غلطه وإصابته" yazdığı bilinmektedir. İbn Ebî Şerîf bunun "لم يرجح جانب إصابته على جانب خطئه" tarifine uygun olduğunu belirtmiştir. Ona göre ilk tanım seyyiü'l-hıfz râvinin rivayetlerindeki hataları ile doğrularının müsavi olduğunu, ikinci tanım ise hatalarının doğruları ile eşit olmasıyla birlikte hatalarının doğrularından fazla olabileceğini de ifade etmektedir. İbn Ebî Şerîf'e göre bu anlam doğrudur. Zira ikinci tanım râvinin doğru rivayetlerinin yanlış rivayetlerinden fazla olmadığını ifade etmektedir. Râvinin doğrularının yanlışlarından fazla olmaması eşit olmaları anlamına geldiği gibi hatalı rivayetlerin daha fazla olması anlamına da gelebilmektedir. İbn Ebî Şerîf kendi çözümünün doğru olduğunu kanıtlamak için diğer nüshalardaki "وهي عبارة عن يكون غلطه اقل من" "لم يرجح جانب إصابته على جانب خطئه" ifadesinin tanımına uymadığını ileri sürmüştür.²⁷ Zira ilk tanıma göre sûû'l-hıfz râvi rivayetlerinde "doğruları fazla olan kişi" diye tanımlanırken ikinci tanımda "doğruları fazla olmayan" diye tanımlanmaktadır.

Vecîhüddîn el-Gucerâtî'nin (ö. 998/1590) hocası Ebü'l-Berekât'ın İbn Hacer'in iki tarifi arasında çelişki olduğu görüşünü nakletmesi önemlidir. Ebü'l-Berekât'a göre eğer çelişki olarak görünen bu durum İbn Hacer'in bilinçli bir tercihinin sonucu değilse ya "من لم يرجح" ifadesindeki "لم" nâsihin hatasıdır ya

²⁵ Alî el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, 434.

²⁶ Alî el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, 534.

²⁷ Ebü'l-Meâlî Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Makdisî, *Hâşiyetü'l-kemâl İbn Ebî Şerîf `alâ şerhi nuhbeti'l-fiker* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999), 87.

da müellifin kalemi sürçmüştür.²⁸ Eğer “م” edatı nâsihin tashîfi sonucu eklenmişse bu edatın kaldırılmasıyla İbn Hacer’in sûû’l-hıfz tanımındaki sorun da ortadan kalkacaktır. O, arkadaşlarından birisinin İmam Sehâvî’ye konuyu sorduğunu, Sehâvî’nin de “م” edatının nâsih hatası olduğunu söyledikten sonra içinde “م” edatının yazmadığı bir nüsha çıkarttığını nakletmiştir.²⁹ Ebü’l-Berekât’ın ifadelerine bakıldığında râvinin rivayetlerinde doğru oranının hata oranından daha fazla olması durumunu sûû’l-hıfz olarak isimlendirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Ekrem es-Sindî’ye (ö. 1086/1675) göre seyyiü’l-hıfz râvi: “doğruları hatalarından fazla olan kişidir.” Sahih nüshanın bu anlama göre tercih edilmesi gerekmektedir. Bu tercihin hataları az olan râvinin merdûd sayılmasını gerektireceğini fark eden Sindî, “ta’n edilmeyi gerektirecek hataları doğrularından fazladır” diye yapılacak bir takdir ve yorumla sorunun çözüleceğini ifade etmiştir. Bu yorum râvinin rivayetlerindeki doğruluk ve yanlışlık oranında sayısal değerlere itibar edilmeyeceği iddiasını gündeme getirmektedir. Zira sayısal değerlere göre doğruları fazla olan bir râvinin merdûd olarak nitelenmesi çelişki gibi görünmektedir. Fakat doğru ve yanlış dengesindeki sayısal üstünlük bir kenara bırakılıp, râvinin hatalarının ta’n edilmesini gerektirecek seviyeye ulaşmasına bakıldığında bu sorun da doğal olarak ortadan kalkacaktır. Sayısal verilere bakılmaması gerektiğini belirten Sindî’nin, sûû’l-hıfz kavramında râvinin hatalarının “affedilebilir” sınırdan olmasını belirleyici ölçüt kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ona göre İbn Hacer’in var ettiği bu sorun aslında onun zabt kusurlarını kesin çizgiler ile ayırma gayretinin bir sonucudur. Bu sebeple zabt kusurlarının birbirlerinden bağımsız ve müstakil tanımlarının yapılabilmesi için sûû’l-hıfz kavramının “râvinin hatalarının affedilebilir sınırı aşması” diye anlaşılması gerekmektedir. Sûû’l-hıfz kavramının bu anlamda kabul edilmemesi durumunda fuhşu’l-galat kavramı ile aynı anlama gelmesi kaçınılmaz olacaktır.³⁰ Halbuki İbn Hacer zabt kusuru olarak saydığı beş maddenin her birini diğerlerinden ayrı olarak tanımlamak istemiştir.

²⁸ Vecîhüddîn el-Alevî el-Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti’n-nazar* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1432/2011), 198.

²⁹ Gucerâtî, *Şerhu Nüzheti’n-nazar*, 198.

³⁰ Muhammed Ekrem en-Nasarbûrî es-Sindî, *İm’ânu’n-nazar fî tevdihi Nuhbeti’l-fiker* (Manchester: Dâru’l-Müttakîn, 1440/2019), 197-198.

Sûû'l-hıfz tanımları arasındaki çelişkinin *Nüzhe* nüshalarından kaynaklandığını ileri sürenlerden biri de İbrâhîm el-Kûrânî'dir (ö. 1101/1690). O, “من لم يرجح” ifadesinin İbn Hacer tarafından özensiz kullanıldığını belirttiikten sonra bunun yerine “عدم رجحان جانب الإصابة” diye yazılmasının daha uygun olduğunu söylemiştir.³¹ Onun bu değişiklik teklifi önemlidir. Musannifin “من لم يرجح” ifadesi seyyiü'l-hıfz kavramının tanımıdır. Kûrânî'nin yaptığı değişiklik ile tanım sûû'l-hıfz tanımına dönüşmektedir. Zira İbn Hacer kavramın tanımına “من” diye başlamıştır. Halbuki tanımlanan şahıs değil bir nitelik ve vasıftır. Râvinin hafızasındaki bir kusur tanımlanırken İbn Hacer'in “من” demek suretiyle tanımı bu kusura sahip râvi tanımına dönüştürmesi Kûrânî tarafından hoş karşılanmamıştır. Aynı tenkidi Lekânî'nin (ö. 1041/1632) de yapması tanım tekniği açısından bir sorun olduğunu göstermektedir.³² Ayrıca Kûrânî “وهی عبارة من لم يرجح جانب اصابته على جانب خطئه” ile “عمن يكون غلطه اقل من اصابته” tanımlarının çeliştiğini söylemiştir. Ona göre birinci tanım sûû'l-hıfz kavramını “hataları az olmak” diye ifade ederken ikinci tanım “hataları eşit veya fazla” diye tanımlamaktadır. Ona göre bu durum ciddi bir çelişkiye sebep olmaktadır. Çelişkiyi çözecek bir nüsha bulduğunu belirten Kûrânî, burada Alî el-Kârî'nin nüshasındaki gibi “وهی عبارة عن أن لا يكون غلطه اقل من اصابته” yazdığını söylemiştir. Bu nüshanın üzerinde “صح/doğru” yazdığını nakleden Kûrânî “وهی من لم يرجح جانب اصابته على” cümlesinin “عبارة عن أن لا يكون غلطه اقل من اصابته” cümlesi ile anlamsal bir uyum içinde olduğunu iddia etmiştir.³³ Ona göre sûû'l-hıfz kavramı “râvinin hatalı rivayetlerinin doğru rivayetleri ile eşit veya hatalı rivayetlerinin daha fazla olması” anlamındadır. Kûrânî'ye göre “من لم يرجح جانب اصابته على جانب” ve “وهی عبارة عن أن لا يكون غلطه اقل من اصابته” tanımları arasındaki uyumsuzluğun nüsha değiştirmeden de giderilebilmesi mümkündür. Ona göre ikinci tanımdaki “لم” lafzının silinmesi sorunun çözümü için yeterlidir. Bu durumda sûû'l-hıfz kavramı “hataları doğrularından az olmak” diye tanımlanmış olacaktır. Daha sonra Kûrânî bu görüşü desteklemek için Gucerâtî gibi İmam Sehâvî'den (ö. 902/1497) “من لم يرجح جانب اصابته على جانب خطئه” cümlesindeki “لم” lafzının zait olduğunu aktarıp Sehâvî'nin “لم” lafzı bulunmayan kendine ait nüshayı gösterdiğini

³¹ İbrâhîm b. Hasen b. Şihâbüddîn eş-Şehrazûrî el-Kûrânî, *Hâşiyetü'l-Kûrânî 'alâ Nüzhetü'n-nazar fî tevdihi Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* (Kâsım b. Kutluboğa ve İbn Ebî Şerîf haşiyeleriyle birlikte) (Şam: Dâru İbni Kesîr, 2015), 215.

³² Lekânî, *Kadâu'l-vatar*, 2/1021.

³³ Kûrânî, *Hâşiyetü'l-Kûrânî 'alâ Nüzhetü'n-nazar*, 215.

nakletmiştir.³⁴ Kûrânî'nin sözlerinden tarifteki çelişkiyi iki nüshaya göre uygun yorum ile çözmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Birinci çözüm yolunda ilk tanımın “ل” ziyadesi olan nüshaya göre doğru kabul edilmesi gerektiğini söylerken, ikinci çözüm yolunda ise ikinci tanımdan “م” harfinin çıkartılmasını teklif etmiştir. Fakat Kûrânî'nin teklif ettiği çözüm yollarına göre sûû'l-hıfz kavramının anlamının tamamen değiştiği görülmektedir. Birinci çözüm yolunda anlamsal uyum bulunduğunu varsaydığı nüshaları eşleştiren Kûrânî, ikinci çözüm yolunda nüshada anlamı bozduğunu düşündüğü edatın silinmesi gerektiğini öne sürmüştür. Buna göre sûû'l-hıfz kavramı birinci teklife göre “râvinin hatalarının fazla olması” diye tanımlanırken ikinci teklifte “râvinin hatalarının az olması” diye tanımlanmaktadır. Çıkan sonuca göre Kûrânî'nin sûû'l-hıfz kavramında tamamen ön kabullerden uzak bir şekilde metindeki sorunu çözmeye odaklandığını söylemek mümkündür.

İbn Hacer'in sûû'l-hıfz tarifini değerlendiren Üchûrî (ö. 1066/1656), kavramın râvinin hatalarının doğrularından fazla olması durumunu ifade ettiğini savunmuştur. Çünkü İbn Hacer, fuhşu'l-galat kavramını açıklarken hataları fazla olan râvinin rivayetinin “münker” diye isimlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Hataları doğrularından çok olan râvinin rivayetlerinin münker olarak nitelenmesi seyyiü'l-hıfz râvinin rivayetlerinin de münker sayılmasını gerektirmektedir ki bu da iki kavramın aynı olması anlamına gelmektedir. Hâlbuki İbn Hacer kavramların anlamlarını birbirinden ayırmayı hedeflemiştir.³⁵

Üchûrî ve Lekânî'nin sözleri fuhşu'l-galat ile sûû'l-hıfz kavramları arasında hem benzerlik hem de farklılık bulunduğuna işaret etmektedir. Kavramlar arasında “umûm husûs mutlak” ilişkisi olduğunu söyleyen Lekânî, bütün seyyiü'l-hıfz râvilerin aynı zamanda fuhşu'l-galat sahibi olarak da nitelenebileceğini fakat tersinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu kabule göre fuhşu'l-galat ve sûû'l-hıfz kavramları iki ayrı zabt kusurudur. Bu kusurlardan sûû'l-hıfz kavramının “râvinin hatalarının doğrularına eşit olması ya da hatalarının baskın olması”

³⁴ Kûrânî, *Hâşiyetü'l-Kûrânî 'alâ Nüzheti'n-nazar*, 215.

³⁵ Nûruddîn Ebü'l-İrşâd Alî b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Üchûrî, *Hâşiyetü'l-Üchûrî 'alâ Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), 376.

hali diye tanımlanması, fuhşu'l-galat kavramının ise “hataları doğruları ile eşit olsun veya olmasın hataları çok olan” diye ifade edilmesi mümkündür.³⁶

İki kavram arsında bağ bulunduğunu söyleyen Lekânî, bunu “Bir râvi üç bin hadis ezberlemiş, bunların elli tanesinde hata etmişse fuhşu'l-galattır. Fakat sûü'l-hıfz vasfı ile nitelenemez. Eğer bu hadislerin iki bininde veya bin ellisinde hata yapmışsa sûü'l-hıfz olduğu gibi aynı zamanda fuhş-u galat da sayılır.”³⁷ sözleri ile ifade etmeye çalışmıştır. Lekânî'nin verdiği örnekler iki kavramda belirleyici unsurun sayısal üstünlük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ona göre râvinin sûü'l-hıfz kusuru ile nitelenmesi için fuhşu'l-galat sayılacak hatalardan daha fazla hata yapmış olması gerektirmektedir. Ona göre fuhşu'l-galat râvi hataları “çok” diye nitelenen kimse iken, seyyiü'l-hıfz râvi ise hata ve doğru oranındaki eşitlik veya üstünlük ile belirlenmektedir.

Ebü'l-Hasen es-Sindî (ö. 1138/1726) üzerinde müellifin yazısı olan nüshada ve başka nüshalarda sûü'l-hıfzın ilk tanımının “وهي عبارة عن أن يكون غلطه أقل من أصابته” diye yazdığını ifade etmiştir.³⁸ İbn Hacer'in Sûü'l-hıfz tanımları arasında çelişki olduğunu kabul eden Sindî, tanımlar arasında nesh olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Alî el-Kârî'nin savunduğu görüşün haklı olması durumunda İbn Kutluboga'nın İbn Hacer'den naklettiği “لم يريج kaydıdan hatalarının eşit veya baskın olduğu anlaşılmıştır.” sözü İbn Hacer'in önceki görüşü, Sehâvî'nin kendisine bu konuyu soranlara gösterdiği nüshadaki tanımı ise sonraki görüşü olabilir. Zira Sindî tanımlar arasındaki çelişkinin Nüzhe'den kaynaklandığını söylemenin, İbn Hacer'den aktarılan ders takrirlerinden kaynaklandığını söylemekten daha kolay bir çözüm yolu olduğunu savunmuştur.³⁹

Sûü'l-hıfz kavramının “وهي عبارة عن أن يكون غلطه أقل من أصابته” râvinin hatalarının doğrularından az olması” diye tanımlanmasının bazı sorunlar doğurması muhtemeldir. Zira sika bir râvinin birçok rivayeti yanında birkaç hatalı rivayeti sûü'l-hıfz olarak nitelenmesine sebep olabilir. Bu sakıncayı fark eden Sindî, râvinin hatalarının kusur sayılacağı bir sınır çizilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Belirlenecek sınırın üstündeki hatalar râvinin sûü'l-hıfz olarak

³⁶ Lekânî, *Kadâu'l-vatar*, 2/1224.

³⁷ Lekânî, *Kadâu'l-vatar*, 2/1224.

³⁸ Muhammed b. Sâdık el-Meydânî es-Sindî, *Behcetü'n-nazar 'alâ şerhi Nuhbeti'l-fiker* (Riyad: Müessesetü Beynûne, 1436/2015), 305.

³⁹ Muhammed es-Sindî, *Behcetü'n-nazar*, 401.

nitelenmesine sebep olunca birkaç hatalı rivayet sahibi râviler de bu ithamdan kurtulmuş olacaktırlar.

Bu sınır râvinin hatalarının doğrularına karşı sayısal üstünlüğüne bakılmadan belirlenmelidir. Yani râvinin hataları doğrularına kıyasla sayısal olarak az olsa da muhaddislerin içtihatlarıyla belirledikleri hata limitine göre çok sayılması durumunda râvi sûû'l-hıfz olarak nitelenmelidir.⁴⁰ Yani ona göre nicelik üstünlüğü yerine nitelik üstünlüğüne itibar edilmelidir. Râvinin hatalarının muhaddislere göre kusur sayılacak bir niteliğe ulaşması niceliksel ölçüt yerine daha isabetli olacaktır.

İbn Hacer'in sûû'l-hıfz tanımları arasındaki bu çelişki modern dönem hadis çalışmalarında da büyük ilgi görmüştür. Onun ta'n sebepleri ile ilgili sözlerini değerlendiren çağdaş ilim adamlarından Gursî, fuhşu'l-galat ve sûû'l-hıfz kavramları arasındaki farkı ortaya koymaya çalışarak şunları söylemiştir:

Önceden de geçtiği üzere musannif galatı üç kısımda mütalaa etmiştir. Birincisi fuhşu'l-galat, ikincisi fuhşu'l-galat seviyesine ulaşmayan galattır ki İbn Hacer bunu sûû'l-hıfz olarak ifade etmiştir. Bu iki kısımdan birisi ile muttasıf râvinin rivayetleri kabul edilmez. Üçüncüsü yesîru'l-galattır ki bunu vehm ve muhalefet diye ifade etmiştir. Bu kısım rivayetlerin hükmü bu sıfatla muttasıf râvinin sadece bu rivayetleri kabul edilmemesidir. Sonra bu üç mertebenin tam manası ile birbirinden ayrılmasını temin edecek net kuralları da yoktur. Bu kavramların ayrımı örfi göre yapılır. Bunları bu ilmin âlimleri kendilerinde oluşan meleke ile tespit edebilirler. Bu üç mertebeyi etrafına cami ağıyarına mâni bir şekilde ifade edemezler. İfadeler bu noktada yetersiz kalır. Bu konuda yapılabilecek en son şey yaklaşık ifadeler kullanmaktır. Bu konunun örfi olmasından dolayı -ki örfi şeylerde görüş farklılıkları olur- birtakım râviler hakkında cerh ve ta'dîl âlimlerinin görüşleri farklı olmuştur. Bir âlim râvinin kabul veya ret noktasında bir mertebede olduğunu düşünürken diğer bir âlim ise başka bir mertebede olduğu kanaatine sahip olabilmektedir. Hatta bir âlim bir râvi hakkında farklı mütalaaalara sahip olup bir seferinde bir mertebede olduğunu söylerken başka bir ifadesinde ise farklı bir mertebede olduğunu söyleyebilmektedir. Bundan sonra deriz ki: Bu nevi galat ile muttasıf râvinin rivayetlerinin hepsini reddetmeyi gerektiren şey onun rivayetlerinde şüphe oluşturup ona karşı güvenin yok olmasıdır. Bu da galatın yesîr/az sınırını aşır

⁴⁰ Muhammed es-Sindî, *Behcetü'n-nazar*, 306.

bu ilmin âlimlerinin az kabul etmediği, çok saydığı dereceye ulaşmasıdır. İşte bu İbn Hacer'in ileride gelecek olan sûû'l-hıfz kavramını açıklarken söylediği "والمراد به من لم تترجح جانب إصابته على جانب خطئه" sözünden kastettiği şeydir. Yani gönlün râvinin doğruluğuna kanaat getirmediği durumdur. Burada ilim ehline göre ağır basmak, baskın olmak nefyedilmiştir. Bu da kuvvetli baskınlık/kanaattir. Baskınlığın kendisi değildir.⁴¹ Gönlün kanaat getirmemesi, muhaddislerin çok olarak kabul ettiği miktar ile gerçekleşir. Şârihlerin, esere talik yazanların hatta müellifin üç talebesi İbn Ebî Şerîf'in, Bikâî'nin ve Kâsım b. Kutluboğa'nın zannettiği gibi 'hatalarının doğrularından fazla olması veya eşit olmasına' bağlı değildir. Sonra muhaddislerin çok gördüğü galat üç mertebededir. Birinci mertebesi hataların doğrulardan fazla olmasıdır. İkincisi eşit olmasıdır. Üçüncüsü ise galatın muhaddislerin az kabul ettiği mertebenin altına düşmemesidir. Fuhşu'l-galat ilk iki sureti içine almaktadır. Çünkü sen hataları doğrularına eşit birisini görsen şüphesiz onun fuhşu'l-galat olduğuna karar verirsin. Hataları doğrularından fazla oluncaya dek bu hükmü vermekte duraksamazsın. Sûû'l-hıfz ise, musannif (İbn Hacer) bu kavram ile üçüncü mertebeyi ifade etmek istemiştir. Bu mertebe râvinin hatalarının doğrularından az olmasıdır. Nitekim bu anlam sahih nüshada bulunmaktadır. Fakat musannif okuyucunun anlayışına güvenerek bu anlama 'muhaddislerin az kabul ettiği (kusur sayılmayan) dereceye inmeyen galat' kaydını eklememiştir. "أقل من إصابته" ibaresi sözlük anlamına göre her ne kadar yesîr (kusur sayılmayan) galatı içine alsın da muhaddislerin örfünde 'yesîr galat seviyesine ulaşmayan hata' olarak anlaşılır. Bu manaya yakın bir taksim İbnü's-Salâh'ın sözünü açıklarken geçmişti. Muhaddisler sûû'l-hıfz kavramını galat-ı kesîrin üç kısmını içerecek şekilde daha geniş anlamda da kullanmışlardır. Benim düşüncem bu tarifler takribî (genel hatlarıyla) yapılan tanımlardır. Çünkü râvinin doğrularına eşit olmaya yakın bir galat-ı kesîr, muhaddislerin örfünde fâhiş/çok hata olarak kabul edilir. Musannifin ifadesine göre ise bu, muhaddislerin örfünden başkadır ve fâhiş galattan farklıdır. ... Bu tahkik ile şu

⁴¹ Gursî'nin ifadeleri İbn Hacer'in "kanaati" nefyetmediğini göstermektedir. Ona göre İbn Hacer "hâsıl olacak kuvvetli kanaati" nefyetmiştir. Kanaatin kendisini nefyetmemiştir. Kanaatin nefyedilmesi durumunda muhaddiste hiçbir kanaat oluşmayacağı için râvinin sıfatlarından birisinin ağır bastığını tespit etmesi de mümkün olmayacaktır. Bu sebeple İbn Hacer sanki "râvinin rivayetlerinde doğru olduğu noktasında güçlü bir kanaat oluşmadı" demek istemiştir. Yoksa bir kanaat mutlaka oluşmaktadır. Güçlü bir kanaat oluşmaması normal bir kanaat oluşmasına engel değildir. Yani nefiy sifata râcîdir mevsufa değil.

ortaya çıkmıştır: Tek sahih nüsha “وهي عبارة عن يكون غلطه أقل من اصابتة” ibaresinin yazılı olduğu nüshadır. Bu nüshanın dışındaki tüm nüshalar özellikle de Alî el-Kârî’nin nüshası hatalıdır. Onun nüshasındaki birinci tanım “وهي عبارة عن أن لا يكون غلطه أقل من اصابتة” şeklindedir. Bu tanım doğruya en uzak olandır. İşte bu ilmi inceleme sayesinde bu konuyu araştıranların kafalarındaki karışıklık ve şüpheler yok olmuştur.⁴²

Gursî bu ifadelerinden sonra sûû’l-hıfz tanımının “من لم يرجح جانب اصابتة على ” diye yazdığı nüshanın sahih nüsha olduğunu tekrarlamış, diğer nüshaların sahih olmadığı konusunda ısrar etmiştir. Muhaddisler sûû’l-hıfz, kesretü’l-gaflet, fuhşu’l-galat, meçhûlu’l-‘ayn, meçhûlu’l-hâl, mestûr, fâsık ve günlük konuşmalarında yalan konuşan râvilerin rivayetlerini sadece doğru söyleme ihtimallerinin yalan söyleme ihtimallerinden daha güçlü olmasına bakarak reddetmemişler, aynı zamanda rivayetlerin güvenilir ve inandırıcı bir şekilde nakledilmiş olmasını da dikkate almışlardır. Hâlbuki Müslüman bir râvi aleyhinde bir delil olmadığı sürece adildir. Aynı zamanda râvilerin fâsık veya yalancı olsalar da kolayca Hz. Peygamber adına yalan söylemeye cüret edemedikleri bilinen bir gerçektir. Buna rağmen muhaddisler sırf doğru söyleme ihtimallerinin daha güçlü bir kanaat oluşturmaya itibar ederek hüküm vermeyi tercih etmemişler; yukarıda zikri geçen râvilerin rivayetlerini reddetmişlerdir.⁴³

Muhaddislere göre bir rivayetin makbul kabul edilmesinde ölçünün râvinin yüzde elli beş oranında doğru söyleme ihtimalinin bulunması olmadığını söyleyen Gursî, ölçünün muhaddisin gönlünü tatmin eden, doğru söylediğine kanaat getirmesine sebep olan kanaat duygusu olduğunu savunmuştur. Bu sebeple muhaddisler sadece râvinin doğru söyleme veya yanıltma ihtimallerinden birisinin sayısal üstünlüğünü belirleyici unsur kabul etmemişlerdir. Onlara göre rivayetlerindeki doğruluk oranı hata oranına eşit olan râvi de sûû’l-hıfz olarak nitelenebilmektedir. Muhaddislerin sûû’l-hıfz râvinin rivayetlerini kabul etmediklerini belirten Gursî, ayrıca bu rivayetleri mestûr ve meçhul râvilerin rivayetleri gibi değerlendirdiklerini, hükmünde

⁴² Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Gursî, *en-Nüketü’l-gurar* (Şam: Dâru’l-Kâdirî, 1429/2008), 251-253.

⁴³ Gursî, *en-Nüketü’l-gurar*, 303-304.

tevakkuf edilen hadislerden saydıklarını ve bu hadislerle amel de etmediklerini söylemiştir.⁴⁴

Sahih nüshanın “من لم يرجع جانب إصابته على جانب خطئه” ifadesi bulunan nüsha olduğunu iddia eden Gursî, bu ifadenin “من يكون غلظه أقل من إصابته” cümlesiyle uyumlu olduğunu, anlamsal bir çelişki bulunmadığını savunmuştur. Çünkü râvilerin ta'n sebeplerinde ifade edilen kavramların ayrımı için böyle bir uyuma ihtiyaç vardır. Yani sûû'l-hıfz, fuhşu'l-galat, kesretü'l-galat ve vehm gibi kavramların birbirinden ayrılmasını sağlayacak kayıtlara duyulan ihtiyaç sûû'l-hıfz kavramının doğru bir yoruma kavuşturulmasını gerektirmektedir. Gursî'ye göre bu yorum “râvinin hatalarının muhaddislerin örfünde az olarak kabul edilen ve affedilen seviyenin altına inmemesidir” diye yapılmalıdır. Çünkü İbn Hacer muhaddislerin örfünde affedilebilir seviyedeki hataları “vehm ve muhalefet” olarak isimlendirmiştir. Râvinin galatının doğrularından fazla olduğu veya eşit olduğu durumu da fuhşu'l-galat diye isimlendirmiştir.⁴⁵

Gursî'ye göre ta'n sebepleri birbirinden ayrı kavramlardır. Bundan dolayı hataları doğrularından fazla olan râvinin fuhşu'l-galat râvi, doğru rivayetlerin hatalı rivayetlere baskın olmadığı râvinin ise sûû'l-hıfz olarak nitelenmesi gerekmektedir. Râvinin rivayetlerindeki doğruluğunun güçlü bir kanaat oluşturması durumunda hatalı rivayetlerinin bir kusur olarak kabul edilemeyeceğini dile getiren Gursî, bu tür hataların “az hata” olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Az hata yaptığı kabul edilen râvinin doğruluğuna kanaat getirildiği için makbul bir râvi sayılmasına rağmen hata yaptığı rivayetleri merdûd kabul edilir. Muhaddisler nezdinde hatalı rivayetlerinin doğru rivayetlerine baskın olduğu yönünde güçlü bir kanaat oluşan râvi de fuhşu'l-galat olarak nitelenir ve rivayetlerinin hepsi reddedilir.⁴⁶ O, fuhşu'l-galat kavramının “râvinin hatalarının doğrularına eşit olduğu” durumu da içine aldığını söylemiştir. Rivayetlerindeki hataları doğrularına eşit olan râvi ona göre hataları doğrularına baskın gelen bir kimse olarak nitelenemez. Ona göre bu, sûû'l-hıfz ile fuhşu'l-galat kavramlarının ayrıldığı noktadır. İki kavramın ortak noktası ise râvilerin rivayetlerinde doğruluk

⁴⁴ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 304.

⁴⁵ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 305.

⁴⁶ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 305.

noktasında güçlü bir kanaat oluşmamasıdır.⁴⁷ Gursî'nin sûû'l-hıfz kavramında Ekrem es-Sindî ve Muhammed es-Sindî'den etkilenmiş olması muhtemeldir.

Gursî, sûû'l-hıfz kavramı çerçevesinde görüş beyan edenlerin hemen hepsinin yanlış olduğunu, sahih nüsha tespitinde ve İbn Hacer'in dakik ifadelerini anlamada hata ettiklerini iddia etmiş ve müellifin kastını anlamadıkları için çözümsüz problemlere sebep olduklarını ileri sürmüştür. Özellikle İbn Hacer'in talebeleri Sehâvî'nin, İbn Ebî Şerîf'in, Bîkâî'nin ve Kâsım b. Kutluboğa'nın da bu yanlışlığı düştüklerini vurgulamıştır.⁴⁸

İbn Hacer'in öğrencilerinin yanlışlığı görüşünde olan Gursî, daha ileri giderek İbn Hacer'in de yanlış olduğunu iddia etmiştir. Ona göre İbn Hacer'in ders sırasında sarf ettiği “*من لم يرجح*” *kaydından hatalarının baskın veya eşit olduğu anlaşılmıştır.*” ifadesi yanlıştır. Zira hataları doğrularından fazla olan râvi seyyiû'l-hıfz ile değil de fâhişu'l-galat kavramı ile nitelenir. Gursî'ye göre İbn Hacer bu nevi yanlışları *Nüzhe*'de birçok defa yapmıştır. O, *Nüzhe*'yi yazarken tespit ettiği birçok inceliği ders esnasında gözden kaçırmış ve farklı şeyler söylemiştir.⁴⁹ Gursî'nin ifadelerinde çelişki olduğunu söylemek mümkündür. Zira o, önce birçok kimsenin İbn Hacer'i yanlış anladığını ifade etmiş ve İbn Hacer'in kastını açıklamaya çalışmıştır. Daha sonra İbn Hacer'in de yanlış yaptığını ileri sürmesi ciddi bir çelişki doğurmuştur. Zira talebeleri ve birçok kişinin onu yanlış anladığını söylemesi aslında İbn Hacer'in yanlış yapmadığı, yanlış anlaşıldığı anlamına gelmektedir.

Bu sorunun çözümünde İbn Hacer'in diğer eserlerinde bu kavramın izinin sürülmesi faydalı olabilir. Zira bir müellifin ifadelerindeki çelişkinin çözüme kavuşturulabilmesi için eserlerindeki incelenen konuyla ilgili tüm sözlerinin araştırılması önemlidir. İbn Hacer'in *Nüzhe*'de sûû'l-hıfz kavramı çerçevesinde var ettiği sorunu çözmek için *Hedyü's-sârî*'ye bakıldığında katkı sağlayacak bilgiler olduğu görülmektedir. İbn Hacer burada “*وَحَيْثُ يُوصَفُ بِقَلَّةِ الْغَلَطِ كَمَا يُقَالُ “سَيِّءُ الْحِفْظِ”*” sözüyle hatası az olan râvinin seyyiû'l-hıfz râvi olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁵⁰ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* isimli mukaddimeyi kendi ifadesine

⁴⁷ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 305.

⁴⁸ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 306.

⁴⁹ Gursî, *en-Nüketü'l-gurar*, 306.

⁵⁰ Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Dâru Taybe, 1426/2005), 1/384.

göre hicri 813 yılında bitirmiştir.⁵¹ *Nuhbetü'l-fiker* isimli usul çalışmasını ise hicri 812 yılında⁵² bitiren İbn Hacer, bu esere yazdığı *Nüzhetü'n-nazar* isimli şerhini de 818 yılında⁵³ tamamlamıştır. Buna göre *Hedyü's-sârî* ile *Nuhbetü'l-fiker*'in birbirlerine yakın zamanlarda yazılmış olması muhtemeldir. İbn Hacer seyyü'l-hıfz kavramını *Hedyü's-sârî*'de “Az hata yapmakla vasıflanır. Nitekim buna seyyü'l-hıfz denir.” diye tanımlarken *Nüzhetü'n-nazar*'ın bazı nüshalarında ilk olarak “Yanlışları doğrularından daha azdır.” diye tanımlamayı tercih etmiştir. İki eserdeki bu tanımların anlam olarak aynı olduğu görülmektedir. Fakat *Nüzhe*'de sûû'l-hıfz kavramını ikinci kez “râvinin rivayetlerinde doğruluk vasfının hatalı olma vasfına baskın olmaması” diye tanımlaması anlam karmaşasına neden olmuştur. İbn Hacer'in *Hedyü's-sârî*'deki ifadelerinin bazı *Nüzhe* nüshaları ile uyum sağladığı da görülmektedir. Bu uyum, sûû'l-hıfz kavramının “râvinin rivayetlerinde az hata yapması” görüşünü savunanları desteklemektedir. Bu bağlamda *Nüzhe*'deki ikinci tanımında buna göre yorumlanması daha uygun olacaktır.

Sonuç

Sûû'l-hıfz kavramı râvinin zabtındaki kusuru ifade eden bir kavramdır. Bu kavramı tanımlayan İbn Hacer yoğun bir tartışmaya da sebep olmuştur. İbn Hacer bu kavramı *Nüzhe*'de iki, *Hedyü's-sârî*'de ise bir yerde açıklamıştır.⁵⁴ *Nüzhe*'deki birinci tanım ile *Hedyü's-sârî*'deki tanımın aynı anlama geldiği görülmektedir. Fakat *Nüzhe*'deki iki tanım arasında ise zahiri bir çelişki olduğu görülmektedir. *Nüzhe*'ki ilk tanım ile ikinci tanımın farklı anlamları ifade ettiği, bu tanımlara göre sika râvinin de sûû'l-hıfz olarak nitelenebileceği ve bu tanımların zabt kusurları arasındaki hiyerarşiyi bozduğu iddia edilerek çözüm teklifleri yapılmıştır.

Nüzhe üzerine yapılan çalışmalarda iki tanım arasında çelişki ve uyumsuzluğa sebep olan bazı etkenlerden söz edilmiştir. Birçok muhaddise göre İbn Hacer'in sûû'l-hıfz tanımları arasındaki uyumsuzluğun sebebi nüshalardaki farklılıklardır. Sorunda nüsha hatalarının olduğunu düşünen âlimler öncelikle

⁵¹ Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *İntikâdu'l-i'tirâd fi'r-reddi 'ale'l-'Aynî fi şerhi'l-Buhârî*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414/1993), 1/7.

⁵² Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1999), 2/677.

⁵³ Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, 2/678.

⁵⁴ Bu mukayese Nûrüddîn İtr'in tahkik ettiği nüshaya göreidir.

sahih, doğru nüshanın hangisi olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Hangi nüshanın sahih olduğunu tespit ederken sûû'l-hıfz kavramı hakkındaki sahip oldukları bilgiler belirleyici ölçüt olmuştur. Bazıları sûû'l-hıfz kavramını “râvinin hatalarının az olması” diye tanımlarken, bir kısım âlim “hatalarının fazla olması” diye tanımlamayı uygun görmüştür. Onların sûû'l-hıfz kavramı ile ilgili sahip oldukları bilgi sahih ve uyumlu nüshanın tespitinde önemli rol oynamıştır.

Bazı muhaddisler ise İbn Hacer'in ders esnasında yaptığı açıklamaların sûû'l-hıfz tanımları arasında uyumsuzluğa sebep olduğundan söz etmişlerdir. Onlar İbn Hacer'in sûû'l-hıfz kavramı ile ilgili açıklamalarını *Nüzhe* metnine muhalif görüp anlamı daha karmaşıktırdığını, sorunu büyüttüğünü iddia ederken, sorunun çözümüne katkı sağladığını düşünenler de bulunmaktadır.

Bazı muhaddisler İbn Hacer'in zabt kusurlarını büyükten küçüğe doğru sıraladığını dile getirmişler ve sûû'l-hıfz tanımının bu sıralamayı bozmayacak şekilde anlaşılması gerektiğini iddia etmişlerdir. Onlara göre bu kavramın sıralamaya uygun, özellikle onu fuhşu'l-galat kavramıyla karışmayacak bir tanımının yapılması gerekmektedir. Bu sebeple buna imkân verecek nüshanın sahih olarak kabul edilmesi doğru olacaktır.

Nüzhe'deki sûû'l-hıfz tanımı bu sığata sahip râvinin rivayetlerinin kabulü meselesini de gündeme getirmiştir. Zira bazı nüshalardaki tanıma göre sûû'l-hıfz râvi, hataları doğrularından az olan râvi diye tanımlanmaktadır. Hatası az olan râvinin rivayetlerinin merdûd sayılması ciddi bir problem doğurmuş, bu sebeple bazı muhaddisler bu tanımların bulunduğu nüshaları sahih kabul etmemiştir. Bu nüshaları sahih kabul edenler ise çeşitli yorumlar ile sorunu çözmeye çalışmışlardır.

Sorunun bir diğer boyutu İbn Hacer'e ömrünün sonunda arz edilen nüshanın da sorunu çözmeye belirleyici olamamasıdır. Zira İbn Hacer hayattayken onun olurluna sunulan nüshaların var olduğu bilinmektedir. Hatta ölümünden bir yıl önce bir nüshayı incelemiş ve onay vermiştir. Onay verdiği nüshadaki tanımlar öğrencilerinin ders esnasındaki itirazlarına muhaliftir. Bu da öğrencilerinin itirazına göre fikir değiştirdiği iddiasını zayıflatmaktadır. Onayladığı nüshaya göre sûû'l-hıfz râvi “hataları doğrularından az ve doğruları hatalarına baskın olmayan” kişiye denilmektedir. Bu tanımlara *Hedyü's-sârî*'deki “hataları az olan” açıklaması ve öğrencilerinin naklettiği “لم يرجح kaydından hatalarının eşit

veya baskın olduğu anlaşılmıştır.” sözü eklendiğinde İbn Hacer’in “az hata” ile râvinin yaptığı hataların “affedilebilir sınırı aşmasını” kastettiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Bu çalışmada Ekrem es-Sindî ve Gursî’nin de ifade ettiği gibi İbn Hacer’in hata-doğru dengesinde sayısal bir üstünlüğü kastetmediği kanaatine varılmıştır. O, râvinin rivayetlerinde yaptığı hataların “kusur” sayılabilecek miktara ulaşmasını ifade etmeye çalışmıştır. Onayladığı son nüsha ve *Nüzhe*’deki ikinci tanım ile ilgili öğrencilerinin yaptığı nakil İbn Hacer’in “az hatadan” kastının bu olduğu fikrini güçlendirmektedir. Bu yorum aynı zamanda ta’n sebepleri arasındaki ayrım ve hiyerarşiyi sağlamaktadır.

Muhaddisler tarafından “mutlak zabt hatası” için kullanılan sûü'l-hıfz kavramının İbn Hacer tarafından anlamının daraltıldığı görülmektedir. Bunun yanında ilk defa zabt kusurlarının sıralama ve sınıflandırmasını da yapan İbn Hacer, sûü'l-hıfz kavramını diğer kusurlardan ayrı bir ta’n sebebi olarak zikretmiştir. Fakat bu yeniliklere rağmen İbn Hacer sûü'l-hıfz kavramında kullandığı ifadeler sebebiyle yoğun bir tartışmanın merkezinde olmaktan da kurtulamamıştır.

Müelliflerin eserlerinin günümüze yazma nüshalar halinde ulaştığı bilinen bir gerçektir. Eserlerin nüsha farklılıklarının anlam çelişkilerine sebep olması ise araştırmacıların karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Özellikle kavramların incelendiği hadis usulü ilminde nüshalardaki farklı ifadelerin anlama etkisi göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında müelliflerin eserlerini yazdıktan sonra yaptıkları yazılı veya sözlü açıklamaların da kavramlar üzerinde etkisi büyüktür. Kavramsal çalışmalarda bu durumların göz önünde bulundurulması çalışmanın sıhhati açısından önem arz etmektedir.

Sûü'l-hıfz kavramı hadis usulünün önemli kavramlarından birisidir. İbn Hacer’in hadis ilminin birçok alanında eser yazdığı bilinmektedir. Özellikle rical ilminde yazdığı eserlerdeki râvi değerlendirmelerinde bu kavrama yüklediği anlamların tespit edilmesinin sorunun çözümüne katkı sağlaması muhtemeldir. Bunun dışında kavramın “İbn Hacer öncesi ve sonrası” başlığı ile mukayese edilmesinin hadis usulüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alî el-Kârî, Nûruddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Sultân Muhammed. *Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. nşr. Muhammed Nizâr Temîm-Heysem Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 40. Basım, 2016.
- Gucerâtî, Vecîhüddîn el-Alevî. *Şerhu Nüzheti'n-nazar*. nşr. Nefis Ahmed el-Misbâhî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2011.
- Gursî, Muhammed Sâlih b. Ahmed. *en-Nüketü'l-ğurar*. Şam: Dâru'l-Kâdirî, 1. Basım, 2008.
- Hâkîm en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-iklîl*. nşr. Fu'âd 'Abdül-mün'im Ahmed. Mısır: Dâru'd-Da've, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2. Basım 2013.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Takyîdü'l-ilm*. Beyrut: İhyâu's-Sünne en-Nebeviyye, ts.
- İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân. *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî. 1. Basım, 1952.
- İbn Ebî Şerîf, Ebû'l-Meâlî Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Makdisî. *Hâşiyetü'l-kemâl İbn Ebî Şerîf 'alâ şerhi nuhbeti'l-fiker*. nşr. İbrâhîm b. Nâsır en-Nâsır. Riyad: Dâru'l-Vata., 1. Basım, 1999.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî. 17 Cilt. Riyad: Dâru Taybe. 1. Basım, 2005.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *İntikâdu'l-i'tirâd fî'r-reddi 'ale'l-'Aynî fî şerhi'l-Buhârî*. nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi/Subhî b. Câsim es-Sâmirâî. 2 Cilt. 1. Basım. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd. 1993.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihî nuhbeti'l-fiker*. nşr. Nûruddîn İtr. Kahire: Dâru'l-Basâir. 1. Basım, 2011.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihî nuhbeti'l-fiker (haşiyeler ile birlikte)*. nşr. Muhammed Murâbî. Şam: Dâru İbn Kesîr. 2. Basım, 2015.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir. 3. Basım, 1993.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrazûrî. *'Ulûmu'l-hadîs*. nşr. Nûruddîn İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Kâsım b. Kutluboğa, Ebû'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî. *el-Kavlü'l-mübteker*. nşr. Abdülhamîd Muhammed ed-Dervîş. Şam: Dâru'l-Fârâbî. 2. Basım, 2008.

- Kûrânî, İbrâhîm b. Hasen b. Şihâbüddîn eş-Şehrazûrî. *Hâşiyetü'l-Kûrânî 'alâ nüzhetü'n-nazar fî tevdîhi nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser (Kâsım b. Kutluboğa ve İbn Ebî Şerîf haşiyeleriyle birlikte)*. nşr. Muhammed Murâbî. Şam: Dâru İbni Kesîr. 2. Basım, 2015.
- Lekânî, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen. *Kadâu'l-vatar fî tevdîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. nşr. Şâdî Âli Numân. 3 Cilt. Ammân: ed-Dâru'l-Eseriyye. 1. Basım, 2010.
- Mübârekpûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 1. Basım, 1990.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1991.
- Sehâvî, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Cevâhir ve'd-dürrer fî tercemeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. nşr. İbrâhîm Bâcis Abdülmecîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm. 1. Basım, 1999.
- Sindî, Muhammed Ekrem en-Nasarbûrî. *İm'ânu'n-nazar fî tevdîhi nuhbeti'l-fiker*. nşr. Ebû Saîd Gulâm Mustafâ el-Kâsîmî es-Sindî. Manchester: Dâru'l-Müttakîn. 2. Basım, 2019.
- Şümünnî, Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed b. Hasen. *Netîcetü'n-nazar fî Nuhbeti'l-fiker*. nşr. İntisâr Kays Muhammed Nâyif el-Kaysî. Şam: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 2009.
- Uğur, Mücteba. *Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Üchûrî, Nûruddîn Ebû'l-İrşâd Alî b. Muhammed b. Abdurrahmân. *Hâşiyetü'l-Üchûrî 'alâ şerhi nuhbeti'l-fiker*. nşr. Beşşâr Mecîd Halîl el-Kaysî. Beyrut: Dâru İbn Hazm. 1. Basım, 2016.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.
The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”
kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and
Publication Ethics Directive” were followed
